

Peter Widell og Mette Kunøe (udg.):
9. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog
Århus 2002

DANSK POSTKOLONIAL DISKURS

Af Aldís Sigurðardóttir (Syddansk Universitet)

”Oppe på Island har de digtere, som vi andre har folkeskolelærere. De lever bogstavelig talt tæt på fortællingens urdyb, når tågen vælder frem over det vulkanske land, hestene går lyslevende rundt, og solen bliver oppe. De har endnu ikke sluppet taget i gamle eventyr eller oprindelig skabelsesmytologi.” (Politiken, 9. oktober 2002)

Sådan indleder Connie Bork en anmeldelse af den islandske forfatter Sjóns roman *Dine øjne så mig*. Romanen foregår i Tyskland under Anden Verdenskrig og har derfor ikke meget med islandske heste, vulkaner eller islandsk tåge at gøre. Nogle måneder forinden bragte *Weekend-avisen* to lange artikler om Island på forsiden af 2. sektion, skrevet af Synne Rifbjerg.¹ På forsiden af 1. sektion den 12. – 18. juli er der som en appetitvækker et stort, smukt billede af en søpapegøje med medfølgende tekst:

”Mystiske Island
Selv fuglene ligner noget fra en anden planet.
Synne Rifbjerg rapporterer fra øen, hvor historien ligger lige under den boblende overflade”

Den slags udsagn om Island er reglen snarere end undtagelsen. Hvorfor tror danskere, at alle islændinge er forfattere² med rødder i et urdyb, hvorfor påstås det i næsten alle artikler om Island, at ”historien ligger lige under den boblende overflade”, hvorfor er Island mystisk, og hvorfor bidrager islændingene selv aktivt til denne diskurs? Disse spørgsmål søges besvaret på baggrund af postkolonialistiske teorier efter en kort introduktion af Danmark som koloni-magt og Island som koloni.

¹ *Weekendavisen* 12.-18. juli 2002: *Planeten Island*, 19.-25. juli 2002: *Glosetrotter*.

² At alle islændinge skulle være gode forfattere, stiller Laxness (1939/1963) sig tvivlende overfor: ”Det er enhver islænders drøm, om ikke at blive en professionel digter, så dog at excellere i det skrevne sprog... [det] forekommer ... kun undtagelsesvis, at en bog bliver nedrakket af kritikken, en dårlig bog aldrig ... Man vil snarere opdage, hvis man studerer boganmeldelser i den islandske presse, at skribenterne skiftevis roser hinanden for alt, hvad de laver; det er en slags god tone, islandsk kineseri” (p. 80f).

Danmark som kolonimagt

Danmark var og er en kolonimagt, omend i begrænset omfang sammenlignet med de store kolonimagter, men det ser ud til, at erkendelsen af dette forhold mangler. Det er derfor min påstand, at der i Danmark har fundet en fortrængning sted, men paradoksalt nok kan der sam-tidig spores en vis stolthed over at have og have haft kolonimagtstatus. Undertiden – eller temmelig hyppigt – gives der direkte eller indirekte udtryk for en fornærmelse over, at Island blev selvstændigt i 1944, f.eks. skriver Søren Mørch (1996) følgende:

”Island blev efter langvarige stridigheder i 1918 anerkendt som en selvstændig stat i forbund med Danmark, og islændingene benyttede 2. verdenskrig til helt at blive fri for Danmark i 1943 (sic!)” (p. 468f. – min understregning).

Om de Vestindiske øer skriver Niels Thomsen (1998) bl.a. følgende:

”... England, Frankrig, USA m.v. – som jo alle udøvede et autoritært koloni- eller formynderherredømme over millioner af fattige farvede mennesker. Hvad Danmark sådan set også gjorde over de 35.000 negre på de Vestindiske øer, lige til øerne omsider blev solgt til USA i 1917 efter en folkeafstemning i Danmark – men ikke på øerne.” (p. 166 – min understregning).

Gennem det første eksempels verbal- og adverbialbrug kommer den forurettede holdning til udtryk, og erkendelsen er fuldstændig fortrængt. I det andet eksempel viser adverbialbrugen, at forfatteren er i besiddelse af en næsten-erkendelse af Danmarks status som kolonimagt. Jeg har undersøgt verbal- og adverbialbrugen i en række litteraturhistoriske, historiske, antropo-logiske og idéhistoriske værker, og disse undersøgelser har vist, at ovenstående eksempler ikke er undtagelser.

Ud over den omfattende fortrængning af at Danmark er og har været en kolonimagt, afslører mine undersøgelser et vidensunderskud i forhold til tidligere og nuværende kolonier, her eksemplificeret ved et citat fra *Verdens Litteraturhistorie* (1992):

”Men mange skrev stadig på dansk – som Gunnar Gunnarsson (1889-1975) med Borgslægtens historie (1912-14) og Edbrødre (1918). Da han kort før 2. verdenskrig flyttede hjem og skrev på islandsk, havde en lang række lyrikere og prosaister længe gjort det – ...” (Bind 6, p. 218 – min understregning).

Island som koloni

Islands stilling som biland i kongeriget Danmark kan ikke sammenlignes med f.eks. de

Vestindiske øers eller Trankebars, men at de på visse områder indtog samme stilling i rigs-fællesskabet viser det faktum, at man efter krigen i 1864 overvejede "Muligheden af at give de tyske Magter 'fri Disposition' over Island" eller alternativt de Vestindiske øer, (Møller (1958), p. 174). Sverrir Kristjánsson (1964) påviser, at afsnittet om Island i "*Instruction for den endelige Fredsforhandling i Wien*", som blev forelagt statsrådet den 18. august 1864, er blevet streget ud, men ikke udraderet, og det fremgår her, hvilke betæneligheder man nærrede ved at foreslå Island som bytteobjekt: "... ikke alene den danske, men den hele nordiske og navnlig den norske Nationalfølelse ville dybt berøres ved Afstaaelsen af et Land, der indtager en saa udmærket Plads i Nordens historiske Liv." (Sverrir Kristjánsson (1964), p. 67, min understregning). Der blev trods det sendt en særlig "*Confidentiel Depesche til de Kongelige Befuldmægtigede ved Fredsunderhandlingerne i Wien d. 18. August 1864*", underskrevet af Bluhme, hvori der står:

"Foruden en eventuel Afstaaelse af de vestindiske Øer mod Æquivalent i Nordslesvig, som er omtalt i den udføreligere Instruction som Dherr. idag modtage, er ogsaa den Tanke fremkommen i det Gehemestatsraad, at de allierede Magter muligviis vilde tilstaae Danmark Linien syd for Flensborg-Tønder, dersom Island overlodes dem til fri Disposition. Vægtige Indvendinger kunne vistnok reises mod et saadant Offer. Thi om end nok saa omhyggelige Forbehold maatte blive tagne for at sikre Islænderne deres Nationalitet og eiendommelige Institutioner, vilde Afstaaelsen til Tydskland af denne Ø, der indtager en saa betydningsfuld Plads i Nordens historiske Liv, dog ikke kunne Andet end meget smærteligt ramme den danske Nationalfølelse og ikke mindre den almindelige nordiske og navnlig den norske, til hvilken Island med saa mange Aarhundreders Baand er tæt knyttet." (Sverrir Kristjánsson, 1964: 68 – min understregning).

Bluhme fremhæver endvidere, at man ikke endeligt har besluttet at ville afstå Island og beder forhandlingsdelegationen om at sondere terrænet og 'confidentielt' give en vurdering af en afståelse af Island til Tyskland. At Island indtog kolonistatus på linje med de Vestindiske øer på dette tidspunkt, kan der derfor ikke herske nogen tvivl om. Island blev dog ifølge Sverrir Kristjánsson ikke direkte foreslået som bytteobjekt under forhandlingerne med Tyskland, men det skyldtes ikke, som det fremgår af citaterne, en hensyntagen til Island.

Postkolonialisme (poco)

Postkolonialistiske studier og kritik blev i 1970-erne og 80-erne introduceret og udviklet af vestlige intellektuelle med rødder i kolonierne.³ Disse teorier tager primært udgangspunkt i forholdene mellem vestlige kolonimagter og de afrikanske, asiatiske og sydamerikanske kolonier, og visse dele af teorierne kan da heller ikke uden videre appliceres på alle danske koloniale forhold, foruden at de danske kolonier ikke udgør nogen homogen gruppe.

Som det hævdes i den ovenfor citerede depesche, spillede Island i 1800-tallet en ganske særlig "historisk" rolle inden for Norden. Sproget og litteraturen fra den islandske middelalder var et skatkammer for det danske identitets- og nationalitetsdannelsesprojekt i 17-1800-tallet som fundament for tidens ideologi, men at der er tale om en konstruktion fremgår af adverbialbrugen i bl.a. følgende eksempel fra *Litteraturhåndbogen* (1990) – bemærk også de deiktiske markører 'man' og 'vi':

"Der er tradition for at beskrive den gamle islandske litteratur i dansk litteraturhistorie, fordi man mener, at der nok har været noget lignende her i landet. Det er vel også sandsynligt, men vi må erkende, at der ikke er bevaret originale rester af en oldtidsdigtning på dansk." (p. 50 – min understregning).

Historikeren Gunnar Karlsson (2000) mener, at "to Danish romantics Iceland was a small jewel in the Crown", (p. 216), og at dette hang sammen med bl.a. Rasmus Rasks teorier om, at islandsk var stammoder til alle de nordiske sprog. Han påpeger yderligere, at der ikke i 1800-tallet var nogen interesse for islandsk samtidslitteratur, og hertil kan føjes, at der, som det fremgår af afsnittet om Island i *Verdens Litteraturhistorie* (p. 218), heller ikke i 1900-tallet har været nogen udbredt interesse for denne litteratur. Der er derfor en påfaldende skævhed i interessen for Islands litteratur og kultur fra dansk side, idet de fleste danskeres viden om Island er knyttet til middelalderen, selv om artiklerne fra dagspressen måske umiddelbart kan give et andet indtryk. Man kan så spørge, hvad dette har med postkolonialisme at gøre?

³ Ifølge Phillip Darby (1998) og Bart Moore-Gilbert (1997) havde forfattere i kolonierne siden begyndelsen af 1900-tallet beskæftiget sig med postkoloniale forhold. Også Laxness reflekterer over dansk/islandske koloniale forhold i såvel sine litterære værker som i sine essay.

Til belysning af den skitserede problematik er Homi Bhabhas⁴ teorier om fiksering, stereotypi og fetichisme, som bl.a. er behandlet i artiklen *The Other Question* (1983/1996), velegnede. Om fiksering skriver Bhabha:

“Fixity, as the sign of cultural/historical/racial difference in the discourse of colonialism, is a paradoxical mode of representation: it connotes rigidity and an unchanging order as well as disorder, degeneracy and deamonic repetition. Likewise the stereotype, which is its major discursive strategy, is a form of knowledge and identification that vacillates between what is always ‘in place’, already known, and something that must be anxiously repeated ...” (p. 37).

Stereotypien – den koloniale diskurs’ vigtigste strategi – er således en form for viden og identifikation, som svinger mellem det, der altid er “på plads”, allerede kendt, og noget, der konstant skal gentages, jf. Connie Borks anmeldelse. Denne ambivalens, som Bhabha karakteriserer som en af den diskriminerende magtudøvers mest betydningsfulde diskursive og psykologiske strategier, er central for stereotypien. Den sikrer gentagelsen i skiftende historiske og diskursive sammenhænge; den angiver strategier for individualisering og marginalisering; den skaber effekten af en sandsynlig sandhed og forudsigelighed, som for stereotypien altid må findes ud over hvad der kan bevises empirisk eller forklares logisk. Fokuseringen inden for den koloniale diskurs må ifølge Bhabha flyttes fra en “*identification of images as positive or negative*” til en forståelse af “*the process of subjectification made possible (and plausible) through stereotypical discourse.*” (ibid., p. 37). For at vurdere den stereotype fremstilling er det ifølge Bhabha nødvendigt at se på det repertoire af positioner for magt og modstand, dominans og afhængighed, som skaber det koloniale subjekt – såvel kolonialisten som den koloniserede.

Den koloniale diskurs fremstiller ifølge Bhabha den koloniserede som en fikseret realitet, som på én og samme gang er en “anden” og dog fuldstændig genkendelig og synlig, og han fortsætter: “It resembles a form of narrative whereby the productivity and circulation of subjects and signs are bound in a reformed and recognisable totality. It employs a system of representation, a regime of truth, that is structurally similar to Realism.” (ibid., p. 41). Bhabha henviser til Saida analyse af den europæiske diskurs, som konstitue-

⁴ Homi Bhabha er en af pionererne inden for postkolonialforskningen. Af andre centrale forskere kan nævnes Edward Said, Gayatri Spivak og Frantz Fanon. Said beskæftiger sig primært med kolonimagten som magtudøver, Fanon med den koloniserede som offer, hvorimod Spivak og Bhabha arbejder dialektisk med forholdet mellem kolonimagt og koloni. Desuden arbejder Spivak med postfeminisme.

rer orienten som et ensartet racemæssigt, geografisk, politisk og kulturelt område i verden, og som han kalder *radikal realisme*, hvor den anvendte tempus er den tidløse evighed, som udtrykkes gennem det simple copula 'er', (ibid., p. 41). Bhabha fremhæver endvidere Saims observation af en splittelse eller polaritet i hjertet af orientalismen, hvor orienten på den ene side bl.a. repræsenterer læring og opdagelser og på den anden bl.a. drømme, fantasier og myter. Det er ifølge Said et statisk system, en 'synkron essentialisme', sådan som det fremstilles af leksiko-grafien og encyklopædien, men den er konstant truet af diakronien, hvilket er ensbetydende med ustabilitet.

Said hævder, at orientalisten ser orientaleren gennem faste linser, som er blevet til i historiens løb gennem mødet med orienten, og som er blevet nedfældet af orientalisten som typiske historier om: rejsen, historien, fablen, stereotypien og den polemiske konfrontation, og som alle bidrager til udformningen af sproget, perceptionen og formen i mødet mellem øst og vest. Said fremhæver, at orientalisten på et tidspunkt ophører med at opfatte nye oplevelser som nye, og der opstår en ny kategori, som muliggør oplevelsen af nye ting som en version af noget allerede kendt, og Said tolker dette som en måde at kontrollere noget, der kan true den allerede etablerede forståelse (1978/1995, p. 58f). Det allerede kendte skal hele tiden bekræftes gennem repetition, og Bhabha ser det som et symptom på, at det allerede kendte faktisk ikke er så etableret, som den stereotype retorik antyder. Det betyder ifølge Bhabha, at der er en mangel i kolonialistens psyke, som kommer til udtryk ved, at stereotypien kræver, at orientalisten identificerer sig selv i forhold til hvad han ikke er, hvilket samtidig bevirker en underminering af ham selv, idet hans identitet delvist afhænger af forholdet til 'den anden'.

Bhabha læser stereotypien som fetichisme på baggrund af Freuds fetichismeteorik og Foucaults teorier om viden og magt som en respons på et presserende behov på et givet historisk tidspunkt. Fetichen og stereotypien er ifølge ham af samme natur ved at fungere metonymisk som en substitution for det virkelige objekt. Fetichismen betyder ifølge Bhabha i denne sammenhæng en vaklen mellem på den ene side en bekræftelse af helhed og lighed og på den anden side en bekymring, der knytter sig til mangler og forskelle⁵. Det fører til konflikter i den koloniale diskurs, i og med at den koloniserede på én og

samme gang er ufor-ståelig – den uudgrundelige orientaler eller det mystiske østen (jf. appetitvækkeren i *Week-endavisen*) og samtidig er fuldstændig kendt som et objekt for det panoramiske koloniale blik. Denne konflikt kommer til udtryk i Synne Rifbjergs overvejelser om Reykjavik i *Weekend-avisen*:

“Reykjavik er en blanding af provins og storby, det sidste mest på grund af hovedgaden imponerende udbud af stropløse selskabskjoler fra Prada og tilsvarende dyre mærker. Den gennemsnitlige temperatur og nedbørsmængde taget i betragtning ville en islandsk sweater og et par røjsere være mere smart ... og i de smalle gader kører enorme fire-hjulstrækkere, som noget der er ankommet fra det ydre rum til planeten Island. Måske er det moderne vikingskibe skabt til at skræmme fjenden, man føler sig i hvert fald lille, når de traktorstore hjul ruller forbi med en almindelig bil sat ovenpå” (12.-18. juli 2002).

Selv om tonen i dette afsnit er munter, er indholdet underlagt kolonimagtens forestillinger om den tidligere koloni, hvis befolkning er marginaliseret i en provins på et middelalderligt ud-viklingstrin. Synne Rifbjerg oplever det moderne Island gennem en vikingetidslinse, og hendes oplevelse bliver ‘en version af noget allerede kendt’. Dermed bliver angsten for det nye og ukendte tilsyneladende tøjlet, og kolonien bliver placeret mellem det – lidt komiske – kendte, de islandske sweatere og vikingskibe, og en frydblandet angst for det nye repræsenteret ved stropløse kjolder fra internationale modehuse samt ‘enorme fire-hjulstrækkere’, som kan skræmme ‘fjenden’, som kommer til at føle sig ‘lille’, idet konfrontationen med det nye og fremmede også fremkalder følelsen af mangler i forhold til ‘den anden’. Og eftersom stereotypen i virkeligheden er en umulighed, opstår der en forvirring i mødet med den tidligere koloni.

Den koloniserede er underlagt den samme diskurs som kolonimagten, hvilket f.eks. kommer til udtryk i Einar Már Guðmundssons (EMG) karakteristik af Reykjavik:

“Der er ikke meget, der er, som det synes på Island. Einar Már Guðmundsson beskriver selv Reykjavik som en slags paradoks, en by med en mystik under overfladen, som kun folk, der har boet der længe, kender, men til gengæld ikke lægger mærke til, netop fordi de bor der ...

Når man er barn, bekymrer man sig ikke om det, men med alderen begynder man at se det eksotiske i det. Så har man rejst mere og vender tilbage og ser landet med andre øjne” (12.-18. juli 2002, min understregning).

⁵ Bhabha: “... in Freud’s terms: ‘All men have penises’; in ours ‘All men have the same skin/race/culture’ – and the anxiety associated with our lack and difference – again, for Freud ‘Some do not have penises’; for us ‘Some do not have the same skin/race/culture.’ (p. 44)

Efter et ophold i udlandet (EMG opholdt sig i Danmark i en årrække) er islændingen selv ironisk nok først i stand til at se det mystiske – Island som en mystisk planet, et ikke ueffent salgstrick, som også det officielle Island opretholder.

Koloniernes kulturelle og sproglige frembringelser, bliver, når det drejer sig om orienten, normaliserede og neutraliserede – hjemliggjorte eller tilpassede modtagerkulturen – og de indtager normalt en perifer plads.⁶ Moderne islandsk litteratur indtager således også en perifer plads, men der er i modsætning til den orientalske litteratur ikke tale om en normalisering eller hjemliggørelse af den islandske litteratur. Fælles for Island og orienten er imidlertid fastholdelsen i en fiksering. Det kommer f.eks. til udtryk i Synne Rifbjergs undren over, at det islandske folk “med en imponerende stædighed [har] sat sig for at kunne tale og skrive om alle de emner, det vil, på sit eget sprog” (19.-25. juli 2002).

Oversættelser af islandske tekster til dansk (sagaer såvel som moderne litteratur) er endnu et område, hvor den stereotype diskurs er herskende. Der opstod gradvist en norm for oversættelser af islandske tekster med udgangspunkt i værker af danske digtere og forfattere i romantiken og især i 1800-tallets oversættelser af islandske sagaer, men denne norm har ikke meget med islandsk sprog at gøre. Det er derimod et hybrid-sprog, der består af en (u)skøn blanding af dansk sprog fra forskellige perioder i dets udvikling og elementer fra oldislandsk. Denne norm følges f.eks. i de fleste oversættelser af Halldór Laxness’ værker – eksemplerne i det følgende stammer henholdsvis fra *flúi víniður hreini* (1931), bind 1 af det, der senere blev 1. del af *Salka Valka*, og den danske oversættelse af Gunnar Gunnarsson⁷ (mine understregninger): Adverbialets placering: “Andartak virti hún fyrir sér andlit gestsins í kaffigufunni ... > Et øjeblik stod hun og betragtede gennem kaffedampen gæstens ansigt...” (p. 240 og 157). Afledte og sammensatte verber foretrækkes i mange tilfælde for enkle og usammensatte former: “Hvað kemur mér við, hvað flúi gerir?” > “Hvad vedkommer det mig, hvad du gør?” (p. 267 og 175), verber nominaliseres: “... sendibréf ... og skrifað utaná með allskonar listfengum dráttum og hlykkjum ...” > “... et brev ... og udskriften var prydet med allehånde sving og krusedul-

⁶ Som Spivak har gjort opmærksom på, hører Gandhis værker til den indiske kanon, mens de i England behandles som eksotiske.

⁷ Mine undersøgelser af de øvrige Laxness-oversætteres sprog viser samme tendens.

ler...” (p. 275 og 180), etisk dativ⁸ er udbredt: “... augabrúnirnar sátu óvenjulega hátt ... > ... øjenbrynene sad ham højt oppe i panden ...” (p. 49 og 35), og endelig vil jeg nævne komplekse præpositioner, adverbier og konjunktioner, som oftest ikke har belæg i de islandske tekster, f.eks.: “... slík var orðanna hljóðan” > “... sálunde lød ordene” (p. 275 og 180). Valget af et sådant hybridsprog rammer fuldstændig ved siden af Laxness’ moderne – og i replikkerne kollokviale – sprog. Denne – her groft skitserede – norm bliver anvendt til fiksering af teksterne i en fortidig, pietetsfuld ånd, som der ikke er belæg for i hverken de ældre eller de yngre tekster, men som i Danmark forbindes med islandsk sprog og litteratur.

Fetichen Island

Den moderne islænding som ‘den anden’ fremstår som en mere kompleks figur end pockforskningens øvrige subjekter, idet han/hun dels repræsenterer fetichen i form af den fælles, mytiske fortid og dels det koloniserede – lidt komiske – subjekt. Ligheden mellem det islandske subjekt og de øvrige subjekter findes i fikseringen og i stereotypien, som gennem en magtdiskurs bliver gentaget, og som fungerer som en ramme for subjektets udfoldelse. Vurderingen af subjektet foretages på grundlag af de opstillede præmisser, og derfor sker der en kollision i kolonialistens fremstilling af ‘den anden’, for stereotypien er en umulighed. Fikseringen af den moderne islænding som en oldnordisktalende, stolt bonde i islandsk sweater M/K – i vid udstrækning opretholdt og reproduceret af det officielle Island – skaber forvirring i kommunikationen.

Hvad der efter middelalderen skete med islandsk litteratur og sprog er for dansk kultur og historie irrelevant og måske endda truende. Islandsk sprog og kultur har naturligvis undergået en udvikling siden, ligesom ethvert andet sprogområde i verden, men det kommer aldrig til udtryk i den danske diskurs – eller for den sags skyld i den officielle islandske diskurs – idet alle oplysninger om Island fikseres i en stivnet, allerede kendt viden, også selv om ‘nyheden’ ingen direkte berøringspunkter har med fortiden. Stereotypien og fikseringen udtrykkes gennem den tidløse evighed (se f.eks. anmeldelsen af Sjóns roman og citaterne fra *Weekendavisen*), og dermed opstår der en kollision i den danske fremstilling og forståelse af det moderne Island.

⁸ Mikkelsen (1911) karakteriserer denne brug for forældet.

Litteratur

- Bhabha, Homi. 1983/1996: *The Other Question. I: Contemporary Postcolonial Theory. A Reader*. Ed.: Padmini Mongia. London/New York/Sydney/Auckland: Arnold.
- Darby, Phillip. 1998: *The Fiction of Imperialism. Reading Between International Relations and Postcolonialism*. London/Washington: Cassell.
- Gunnar Karlsson. 2000: *Iceland's 1100 Years. History of a Marginal Society*. London: Hurst & Company.
- Halldór Laxness. 1931 og 1932: *flú vínviður hreini. Saga úr flæðarmálinu. og Fuglinn í fjörunni*. Reykjavík: Bókadeild Menningarsjóðs. Dansk oversættelse: Gunnar Gunnarsson: *Salka Valka*. København: Gyldendals Tranebøger, 1934/1966.
- Halldór Laxness. 1938/1963: *Gammelt og nyt om islandsk litteratur. I: De islandske Sægaer og andre Essays*. Red.: Erik Sønderholm. København: Gyldendal.
- Litteraturhåndbogen*. 1990. Red.: Ib Fischer Hansen et al. 4. udg. 2. opl. København: Gyldendal.
- Mikkelsen, Kristian. 1911/1975: *Dansk Ordføjningslære med sproghistoriske Tillæg*. Håndbog for Viderekomne og Lærere. 1911: København: Lehmann & Stages Forlag; 1975: København: Hans Reitzels Forlag.
- Moore-Gilbert, Bart. 1997: *Postcolonial Theory. Contexts, Practices, Politics*. London/New York.
- Mørch, Søren. 1996: *Den sidste Danmarkshistorie. 57 fortællinger af fædrelandets historie*. København: Gyldendal.
- Said, Edward. 1978/1995: *Orientalism. Western Conceptions of the Orient*. London: Penguin Books.
- Sverrir Kristjánsson. 1964: *Skjöl um skipti á Íslandi og Norður-Slesvík árið 1864. I: Andvari*. Næfr flokkur VI., 1. hefti. Tímarit bókaútgáfu Menningarsjóðs og Hins íslenska fljóðvinafélags.
- Thomsen, Niels. 1998: *Hovedstrømninger 1870-1914. Idélandskabet under dansk kultur, politik og hverdagsliv*. Odense University Studies in History and Social Sciences vol. 217. Odense Universitetsforlag.
- Verdens Litteraturhistorie*, Bind 6, 1914-45. 1992. Red.: Hans Hertel. København: Gyldendal.
- Weekendavisen* 12.-18. juli og 19.-25. juli 2002.